สุภาษิตขงจื๊ บานแพนก และ นางเคงเกียงสอนบุตร เป็นบทที่หก ในโกบุญหวม

นำเสนอ ถาวร สิกขโกศล[1]

แนะนำเรื่องสุภาษิตขงจื๊ และ นางเคงเกียงสอนบุตร

เรื่องสุภาษิตขงจื๊และนางเคงเกียงสอนบุตรเป็นวรรณกรรมคำสอนที่แปลจาก 古文 รุ่นแรกสุดของไทย ใช้วิธีการแปลเอาความแบบหนังสือรุ่นเก่า แต่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา อย่างน้อยแสดงให้เห็นว่า ปัญญาชนไทยแปลวรรณกรรมคลาสสิกมาตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์แล้ว

เรื่องสุภาษิตขงจื๊ พระอมรโมลี (จี่) แปลจากคัมภีร์หลุนอี่ว์（论语）บทที่ ๑（学而）ถึงบทที่ ๕（公冶长）ด้วยวิธีการแปลแบบถอดความ (paraphase) ช่วงบทที่ ๑-๓ เก็บความตามฉบับภาษาจีนเป็นหลัก แต่บทที่ ๔-๕ รวบรัดตัดย่อ เอาสาระสำคัญที่คนไทยพอจะเข้าใจได้ หัวข้อที่แปลยากหรือแปลออกมาแล้วคนไทยเข้าใจยากท่านตัดออก ซึ่งเป็นเรื่องปกติของการแปลหนังสือยุคแรกๆ ของทุกชาติทุกภาษา

ท่านได้บอกที่มาของเรื่องนี้ไว้ว่า “แปลฮักยีฉบับจีนออกเป็นไทยได้ความว่า” คำว่า “ฮักยี” เป็นภาษาจีนฮกเกี้ยน จีนกลางว่า “เสวียเอ๋อร์”（学而）ซึ่งเป็นชื่อบทที่หนึ่งของคัมภีร์หลุนอี่ว์ อนึ่งคำทับศัพท์ภาษาจีนในบทแปลเช่นชื่อบุคคล ใช้ตามเสียงภาษาจีนฮกเกี้ยน（闽南话）สำเนียงจางโจว เช่น ขงจื่อ（孔子）ใช้ขงจู๊ จื่อเซี่ย（子夏）ว่าจู๊แฮ จื่อก้ง（子贡）ว่าจู๊ข้อง เม่งอี้จื่อ（孟懿子）ว่าเบ้งอิจู๊ แสดงว่าท่านใช้จีนฮกเกี้ยนเป็นล่ามช่วยแปล

---

[1] ถาวร สิกขโกศล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาจีน คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันเป็นนักวิชาการอิสระ

林运熙，泰国法政大学人文学院中文系助教授，现已退休。

Taworn Sikkhakosol, Assistant Professor, Chinese Department, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University. He is now retired.

พระอมรโมลี (จี่ พ.ศ. ๒๓๓๖ - ๒๔๑๖) เป็นปราชญ์ไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งหมอบรัดเลย์เขียนยกย่องว่า “เป็นคนสยามผู้ฉลาดปราดเปรื่องที่สุด” ท่านเป็นชาวอยุธยา ในรัชกาลที่ ๒ บวชอยู่วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) กรุงเทพมหานคร เข้าแปลพระปริยัติธรรม ได้เป็นเปรียญเอก และเป็นพระธรรมกถึกเทศนาดี มีชื่อเสียงโด่งดัง มีคนนิยมมากว่า “เป็นพระธรรมกถึกเทศนาดี ลีลาศอย่างสาลิกาป้อนเหยื่อ” คู่กับพระมหาถึก เปรียญเอกวัดพระเชตุพน พ.ศ. ๒๓๖๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชทานสมณศักดิ์ให้พระมหาจี่เป็น พระอมรโมลี พระมหาถึกเป็นพระศรีวิสุทธิวงศ์ โดยทรงคิดราชทินนามทั้งสองนี้ขึ้นใหม่สำหรับพระเถระนักปราชญ์ทั้งสององค์นี้ พระอมรโมลีจี่ได้เลื่อนสมณศักดิ์มาโดยลำดับสุดท้ายได้เป็น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส

พระอมรโมลี (จี่) คงจะรู้ภาษาจีนอยู่บ้าง จึงได้ริเริ่มแปลคัมภีร์หลุนอี่ว์ขึ้นโดยมีจีนฮกเกี้ยนเป็นผู้ช่วย นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นผู้เรียบเรียง ซุยกัง ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ให้จีนบั้นกิมกับจีนเพงแปลจากเรื่อง 隋唐演义 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ เป็นนิยายอิงพงศาวดารจีนที่สำนวนไทยดีมากเรื่องหนึ่ง แสดงถึงความเป็นปราชญ์ทางภาษาไทยของท่าน

ส่วนเรื่องนางเคงเกียงสอนบุตรนั้นในบานแพนกจดไว้ว่า “เป็นของพระยาศรีสุนทรโวหารคัดไว้” แสดงว่าเป็นหนังสือเก่า น่าจะแปลในช่วง ร. ๔ ต้นฉบับบอกว่า “เป็นบทที่หกในโกบุนหวม” คำ “โกบุนหวม” เป็นชื่อหนังสือตามเสียงจีนฮกเกี้ยน อักษรจีนน่าจะเป็น 古文苑 แต่ยังค้นไม่พบหนังสือชื่อนี้ มีแต่ 古文苑 ซึ่งจีนฮกเกี้ยนอ่านว่า โกบุนหวัน เป็นประชุมร้อยแก้วร้อยกรองตั้งแต่ยุคราชวงศ์โจวถึงราชวงศ์เหนือ-ใต้ รวม ๒๖๐ กว่าบท ว่ากันว่าสืบทอดมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์ถัง ถึงยุคราชวงศ์ซ่งใต้ ฮั่นหยวนจี๋ แบ่งออกเป็น ๙ เล่ม ต่อมามีผู้ทำอรรถาธิบายเพิ่มเติมแบ่งเป็น ๒๑ เล่ม เรื่องนางเคงเกียงสอนบุตรฉบับภาษาจีนน่าจะอยู่ในหนังสือชุดนี้ เป็นเรื่องที่ผู้สนใจควรสอบค้นต่อไป

วรรณกรรมสองเรื่องนี้แปลแบบหนังสือรุ่นเก่า มิได้ถูกต้องตรงตามฉบับภาษาจีนทั้งหมด แต่ก็มีคุณค่าควรศึกษาในฐานะมรดกปัญญาที่บรรพชนสร้างไว้ให้พวกเรา จึงนำมา

เสนอไว้เพื่อรักษาต้นฉบับซึ่งหาได้ยากอีกด้วย โดยได้พิมพ์คำนำของกรมศิลปากร ซึ่งเข้าใจว่าพระยาอนุมานราชธน เป็นผู้เขียนไว้ด้วย เพื่อรักษาประวัติหนังสือ

คำนำ

สุภาษิตขงจู๊นี้ พระอมรโมลี สถิต ณ วัดราชบูรณะ แปลไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ส่วนเรื่องนางเคงเกียงสอนบุตร ในบานแพนกจดไว้ว่า “เป็นพระยาศรีสุนทรโวหารคัดไว้” และในต้นฉบับสุภาษิตขงจู๊ ยังมีเรื่องคนร้อยจำพวกจดไว้ข้างท้ายอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งได้คัดมารวมพิมพ์ไว้ในที่นี้ด้วย เพื่อรักษาสำนวนและความคิดของเก่า

อนึ่ง เรื่องสุภาษิตขงจู๊ ฉบับที่ตีพิมพ์นี้ กรมศิลปากร มุ่งหมายจะรักษาต้นฉบับหนังสือของเก่าไว้ไม่ให้สูญเท่านั้น ส่วนข้อความจะตรงกับต้นฉบับภาษาจีนที่แปลมาเพียงไร ท่านผู้อ่านที่รู้ภาษาจีน อาจตรวจดูได้ในหนังสือซี้จือหมวดลุ่นงื้อ

ขงจู๊ เกิดเมื่อก่อน พ.ศ. ๘ ปี ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๖๕ ตำบลที่เกิดเป็นหมู่บ้านน้อยแห่งหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันอยู่ทางตะวันตกของมณฑลซัวตัง (ซานตุง) ในประเทศจีน แต่ในสมัยขงจู๊เรียกว่า เมืองล่อ ในยุคก่อนขงจู๊เกิด ย้อนขึ้นไปจนถึงสมัยดึกดำบรรพ์ พงศาวดารจีนกล่าวว่า มีกษัตริย์อยู่ ๓ องค์ ที่ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ได้รับความร่มเย็นเป็นศานติสุข คือ เงี้ยวเต้ ซุ่นเต้ และอู๊เต้ อู๊เต้นั้น เมื่อครั้งยังไม่ได้เป็นกษัตริย์ได้รับหน้าที่เป็นแม่กองออกไปกำกับการทดน้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำไหลล้นท่วมแผ่นดิน ให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎร อู๊เต้ได้ตั้งความเพียรกำกับการทดน้ำนี้ถึง ๘ ปีจึงสำเร็จ ระหว่างนั้นอู๊เต้เคยเดินผ่านหน้าบ้านของตนถึง ๓ ครั้ง แต่เพื่อรักษาหน้าที่อย่างเคร่งครัด อู๊เต้ไม่เคยแวะเข้าเยี่ยมบ้านแม้แต่ครั้งเดียว อู๊เต้เป็นปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์แฮ่ ซึ่งในพงศาวดารจีนนับเป็นราชวงศ์แรก เพราะกษัตริย์แต่ก่อนๆ นั้นไม่มีการสืบสันตติวงศ์เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นผู้ใดมีความสามารถที่จะปกครองบ้านเมือง ให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุขได้แล้ว ก็ทรงเลือกผู้นั้นเป็นทายาทสืบกษัตริย์ต่อจากพระองค์ หาได้ทรงเลือกโอรสหรือเจ้านายในราชวงศ์องค์ใดขึ้นเป็นทายาทไม่ เพิ่งจะมีการสืบสันตติวงศ์เป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอู๊เต้ (เรื่องตอนนี้มีแจ้งอยู่ในหนังสือไคเภกตอนปลาย)

ต่อมากษัตริย์ในราชวงศ์แฮ่องค์หลังๆ ประพฤติพระองค์เหลวไหล ทำให้ประชาราษฎรเสื่อมความเคารพนับถือลงเป็นลำดับ ในที่สุดองค์สุดท้ายเลยเสียแผ่นดินแก่ขุนนางชื่อถ่าง ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ในราชวงศ์เสียง นับเป็นราชวงศ์ที่ ๒ ในพงศาวดารจีน กษัตริย์ในราชวงศ์นี้ก็เช่นเดียวกันกับราชวงศ์แฮ่ คือ กษัตริย์องค์หลังๆ มีลักษณะโลเลเลอะเทอะ จงถึงองค์สุดท้าย คือ ติวอ๋อง เป็นกษัตริย์ที่ทารุณร้ายกาจมาก แต่ที่ติวอ๋องยังคงเป็นกษัตริย์อยู่ได้ต่อมา ราษฎรไม่ทำการกระด้างกระเดื่องขึ้นก็ด้วยปรีชาญาณของจิวก๋งอำมาตย์ผู้ใหญ่คนหนึ่ง ซึ่งภายหลังได้นามว่าพระเจ้าบุนอ๋อง ท่านผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาดปกครองประเทศไว้ได้ตั้งสองในสามส่วน ที่บุนอ๋องยังไม่ถอดถอนพระเจ้าติวอ๋องออกเสียจากราชสมบัติ ก็เพราะเห็นว่าอาณาประชาราษฎรยังไม่พร้อมที่จะทำการเปลี่ยนแปลงเช่นนั้น พงศาวดารจีนกล่าวว่า ในอาณาเขตที่บุนอ๋องมีอำนาจปกครองโดยสิทธิ์ขาดนั้น ประชาชนได้รับความร่มเย็นเป็นสุขสมบูรณ์ ซึ่ง “ชาวนาเสียภาษีอากรเป็นพิกัดอัตราเก้าชักหนึ่ง ลูกหลานราชการจะได้รับบำเหน็จบำนาญ ใครผ่านด่านและตลาดก็ไม่ต้องเสียค่าอากรขนอนตลาด เพียงแต่ถูกเจ้าหน้าที่ซักถามบ้างเท่านั้น บ่อและทำนบกั้นสัตว์น้ำ ใครจะจับจะทำ ก็ไม่ต้องเสียภาษีอากร ใครทำผิดคิดร้าย ความผิดก็ไม่พัวพันไปถึงลูกหลานว่านเครือ ช่ายม่ายหญิงม่ายที่ครองตัวเป็นโสดจนแก่เฒ่า คนโสดที่อยู่จนแก่เฒ่าไม่มีลูกเต้า เด็กที่กำพร้าพ่อ คนสี่จำพวกนี้ นับว่าเป็นมนุษย์อนาถา ก็ไม่เดือดร้อนถึงร้องไห้ ทั้งนี้เพราะบุนอ๋องปกครองดั่งพ่อปกครองลูก ปกแผ่บารมีเป็นที่ร่มเย็นไปทั่ว” มีเรื่องเล่าไว้ในที่หนึ่งถึงเจ้าผู้ครองแคว้นองค์หนึ่งในสมัยหลัง ไล่ที่ราษฎรเพื่อทำเป็นป่าหวงห้ามสำหรับล่าสัตว์ส่วนตัว เจ้าผู้ครองนครนั้นถามเม่งจื๊อซึ่งถือตนว่าเป็นศิษย์ของขงจู๊ ในสมัยหลังว่า ทำไมราษฎรถึงร้องทุกข์ถึงเรื่องป่าสำหรับล่าสัตว์ของพระองค์นัก ว่ากินที่ใหญ่โตมาก ซึ่งถ้าจะเทียบกับป่าล่าสัตว์ของพระเจ้าบุนอ๋อง อันเป็นมหากษัตริย์ที่ราษฎรนิยมนับถือ ว่าเป็นกษัตริย์ที่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กษัตริย์ทั้งหลายแล้ว ป่าล่าสัตว์ของเจ้าผู้ครองนคร ยังเล็กกว่าป่าของพระเจ้าบุนอ๋องเป็นอันมาก ความข้อนี้เม่งจื๊อแก้ว่า ป่าล่าสัตว์ของพระเจ้าบุนอ๋องมีอาณาเขตกว้างยาวได้ ๗๐ ลี้ ใครจะเข้าไปตัดหญ้าหาฟืนจับม้าและไก่ฟ้าก็ทำได้ พระเจ้า บุนอ๋องทรงใช้ป่าล่าสัตว์นั้นร่วมกับราษฎร เช่นนี้ราษฎรจะไม่คิดเห็น

ว่าเป็นอาณาเขตที่เล็กดอกหรือ เม่งจื้อกล่าวต่อไปว่า “เมื่อข้าพเจ้ามาถึงพรมแดนป่าล่าสัตว์ของพระองค์ ข้าพเจ้าก็ไม่กล้าเข้า จนกว่าข้าพเจ้าได้สอบถามดูว่า มีอะไรบ้างที่ในนั้น ซึ่งเป็นที่หวงห้ามเป็นพิเศษ และข้าพเจ้าได้ยินว่าภายในประตูแห่งที่ลุ่มนั้น เป็นที่ล่าสัตว์ซึ่งมีอาณาเขตกว้างยาวได้ ๔๐ ลี้ ซึ่งถ้าใครบังอาจฆ่าเนื้อหรือแม่กวางสักตัวหนึ่ง ก็มีโทษเท่ากับฆ่าคน เพราะฉะนั้น อาณาเขต ๔๐ ลี้นี้ จึงเป็นดังหลุมพลางอยู่กลางเนื้อที่ ดั่งนี้ก็จะไม่ให้ราษฎรคิดว่ากว้างใหญ่ดอกหรือ?”

เมื่อบุนอ๋องสิ้นชีพแล้ว บูอ๋องผู้เป็นโอรสเห็นว่า ถ้าปล่อยให้บ้านเมืองคงตกอยู่กับพระเจ้าติวอ๋อง ก็จะหาความสงบเป็นสุขไม่ได้ จึงได้คิดกำจัดพระเจ้าติวอ๋องเสีย ได้ทำสงครามกับพระเจ้าติวอ๋องขับเคี่ยวกันมาช้านาน จนพระเจ้าติวอ๋องแพ้เสียพระชนม์ชีพ บูอ๋องได้เถลิงราชสมบัติผลัดเปลี่ยนราชวงศ์กษัตริย์เป็นราชวงศ์จิว (เรื่องตอนนี้อยู่ในหนังสือห้องสิน ซึ่งเล่าเรื่องรบกันอย่างพิลึกพิลั่นล้วนแล้วไปด้วยเชียนผู้วิเศษและใช้ของวิเศษกันทั้งนั้น)

ในสมัยราชวงศ์จิวนี้เองที่ขงจู๊เกิด และเป็นสมัยที่กษัตริย์ราชวงศ์จิวเสื่อมเดชานุภาพ เพราะอำนาจในบ้านเมืองตกไปอยู่แก่เจ้าผู้ครองนครน้อยใหญ่ ซึ่งยอมอ่อนน้อมขึ้นอยู่ในกษัตริย์ราชวงศ์จิวเพียงในนามเท่านั้น กษัตริย์ราชวงศ์จิวไม่มีอำนาจวาสนาที่จะไปบังคับบัญชาว่ากล่าวได้ เพราะเจ้านครเหล่านี้ มีอำนาจเป็นอิสระทุกอย่างและต่างก๊กก็แข่งดี มีการแยกก๊กแยกพวกเกิดรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อน ผลัดกันมีอำนาจ ราษฎรได้รับแต่ความลำบากยากแค้น ผู้ปกครองก๊กต่างๆ เหล่านี้ มีทายาทสืบต่อกันมา โดยมากก็มีลักษณะอย่างกษัตริย์ในราชวงศ์จิวกล่าวคือบางองค์ก็เป็นผู้อ่อนแอ อำนาจในงานการเมืองตกไปอยู่ในมืออำมาตย์เสียหมด ยกตัวอย่างเมืองล่อ ซึ่งเป็นเมืองบ้านเกิดของขงจู๊ เจ้าเมืองล่อไม่มีอำนาจอะไรเพราะอำนาจนั้นตกไปอยู่กับขุนนาง ๓ นาย ส่วนก๊กอื่นก็ไม่ดีไปกว่าเมืองล่อ เรื่องตอนนี้อยู่ในเรื่องเลียดก๊ก อันเป็นเรื่องแตกก๊กแตกเหล่าก่อความยุ่งยากเพราะด้วยเหตุดั่งข้างต้นนี้ ก๊กต่างๆ ที่มีอยู่ในสมัยนั้นว่ามีถึง ๑๗๐๐ กว่าก๊ก แต่เมื่อรบกันไปรบกันมา ในที่สุดก็เหลืออยู่แค่ ๓ ก๊กใหญ่ ฝรั่งเรียกพงศาวดารจีนยุคนี้ว่า สมัยลัทธิฟิวดัล เพราะมีลักษณะคล้ายคลึงกับของฝรั่งในสมัยชื่อเดียวกันนี้ ลัทธิฟิวดัลเกิดจากการแบ่งอาณาเขตให้ไปปกครองกันเป็นอิสระจะมีอาณาเขตใหญ่หรือเล็ก ก็

แล้วแต่การกำหนดชั้นของผู้ครองนคร เป็นทำนองเมืองเอกโทตรีจัตวา ว่าเฉพาะของจีน คงปรากฏว่าประเทศจีนในสมัยโน้น การปกครองตกแก่ตระกูลหรือโครต ซึ่งฝรั่งเรียกว่า Tribe เป็นก๊กๆ ไป แล้วก๊กเหล่านี้ ยอมมาขึ้นอยู่กับก๊กกลางในทางส่วนรวม ส่วนการปกครองท้องถิ่นแต่ละก๊กก็ยังเป็นอิสระเหมือนดั่งแต่ก่อน มาในสมัยราชวงศ์จิว จัดแบ่งขุนนางออกเป็น ๕ ชั้น คือ กง โห แป๊ะ จื๊อและหนำ ขุนนางเหล่านี้มีสิทธิ์ปกครองดินแดนมีอาณาเขตกว้างเล็กต่างๆ กันตามชั้นลดหลั่นกันลงมา เป็นทำนองศักดินา เช่นชั้นกง และโห ได้อาณาเขตตั้งแต่ ๑๐๐ ลี้จัตุรัสขึ้นไป ชั้นแป๊ะได้ ๗๐ ลี้ ชั้นจื๊อและหนำได้ ๕๐ ลี้ ก๊กใดมีอาณาเขตน้อยกว่า ๕๐ ลี้ ไม่มีผู้แทนโดยตรงมาประจำยังราชสำนักกลาง แต่จำเป็นต้องส่งส่วยบรรณาการมาทางก๊กชั้นหนึ่ง

ความเป็นไปของบ้านเมืองในสมัยขงจู๊เกิด เป็นไปโดยย่อดั่งเล่ามาแล้ว บิดาขงจู๊เป็นขุนนางนายทหารชื่อ ซกเหลียงยิด ว่าสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เสียงถ่าง ขงจู๊แต่งงานเมื่ออายุได้ ๑๙ ปี และปรากฏว่ามีบุตรชาย ๑ คน บุตรหญิง ๑ คน เมื่อขงจู๊แต่งงานแล้วไม่ช้า ก็เข้ารับราชการเป็นพนักงานกำกับยุ้งฉางเมืองล่อ แล้วต่อมาเป็นพนักงานดูแลนา เมื่อ พ.ศ. ๑๖ มารดาของขงจู๊ถึงแก่กรรม ขงจู๊จึงลาพักราชการเพื่อไว้ทุกข์ตามจารีตประเพณี ครั้นสิ้นกำหนดไว้ทุกข์แล้ว ก็ไม่ได้กลับเข้ารับราชการอีก คงใช้เวลาไปในทางการศึกษาและสั่งสอนประชาชน จนมีชื่อเสียงลือชา มีผู้มาเป็นศิษย์เป็นอันมาก ถึง พ.ศ. ๒๖ เมืองล่อถึงคราวได้รับความยุ่งยาก ขงจู๊จึงย้ายไปอยู่เสียที่เมืองเจ๊ แต่อยู่ไม่ได้นาน ก็กลับมาเมืองล่ออีก และตั้งตัวเป็นคณาจารย์สั่งสอนประชาชนอยู่เป็นเวลา ๑๕ ปี

ระหว่างเวลาตอนนี้ บ้านเมืองของจีนทั่วไป ตกอยู่ในสมัยมืดมัว มีแต่การรบราฆ่าฟัน ผู้ที่รักความสงบ ก็หลีกหนีไปหาความวิเวก ที่ไม่หนีเอาแต่ตัวรอด ก็คิดค้นคว้าพิจารณาหาเหตุที่ทำให้เกิดความปั่นป่วนเป็นไปเช่นนี้ เพื่อหาหนทางจะให้ถึงความสงบ สมัยนั้นมีคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงอยู่หลายท่าน เช่นเหล่าจื๊อ ซึ่งเป็นผู้ก่อกำเนิดลิทธิเต๋า ท่านผู้นี้เห็นว่าความไม่ประกอบกรรม คือการงานหรือไม่ทำอะไรเสียเลยนั่นแหละ เป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่จะถึงความสงบสุข บั๊กจื๊อคณาจารย์รุ่นหลังผู้หนึ่งเห็นว่า ความสงบสุขนั้นอยู่ที่แผ่ความรักมีเมตตาจิตทั่วไป กล่าวคือ

พึงรักคนอื่นเสมอด้วยรักตน และพึงรักบิดามารดาของผู้อื่นเสมอด้วยของตน ส่วนขงจื๊นั้นเห็นว่าความไม่ประกอบกรรม หรือไม่ทำอะไรเสียเลย ไม่เป็นหนทางช่วยโลกได้ ที่จะหาแก้โรคของบ้านเมือง จะต้องค้นหาสมุฏฐานในทราบเสียก่อน จะค้นพบก็ด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ ดังนี้ขงจื๊ตั้งหน้าศึกษาเรื่องราวของเก่าภายหลังต่อมาเมื่อมีอายุแล้ว ได้แต่งหนังสือไว้เรื่องหนึ่งชื่อว่าชุนชิว (ฝรั่งเรียกว่า Sprjng and Autumn เป็นเรื่องราวกล่าวถึงความเป็นไปของเมืองล่อสมัยตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๗๙ ถึง พ.ศ. ๕๙ หนังสือเล่มนี้นับถือกันว่ามีค่ายิ่งนัก และเป็นหลักฐานสำคัญในประวัติศาสตร์มาก เพราะแสดงเรื่องความเป็นไปของประเทศจีน ในสมัยเมื่อสองพันกว่าปีที่ล่วงมานี้) แล้วพยายามสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในทางสัมมาปฏิบัติเหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองดีในสมัยเงี้ยวเต้และซุ่นเต้ และที่จะบรรลุถึงได้ ก็โดยยึดถือแล้วปฏิบัติตามหลักของบุนอ๋องและบูอ๋อง เพราะกษัตริย์สองพระองค์นี้ เป็นผู้ที่ได้ฟื้นฟูฐานะของประเทศในสมัยที่ตกต่ำครั้งรัชกาลติวอ๋องที่จะไปพะวงหลงถึงคติอุดม ซึ่งเป็นแต่นึกและฝันไว้ แล้วก็หลีกโลกไปเสีย ไม่เป็นทางช่วยประเทศได้เลย ด้วยคติอย่างนี้ ที่ขงจื๊ได้เที่ยวสั่งสอนไปในนครต่างๆ

ประวัติขงจื๊ตอนต่อไปขอยกไว้ เพราะมีแจ้งอยู่ในหนังสือเลียดก๊ก (เล่ม ๔,๕) นั้นแล้ว ในที่นี้จะกล่าวแต่เพียงว่า นครต่างๆ ที่ขงจื๊เที่ยวไปสั่งสอนนั้นประชาชนกำลังตกอยู่ในห้วงแห่งความมืด ศีลธรรมกำลังตกอยู่ในระดับต่ำ นครต่อนครก็มีการหลอกลวงกัน หาสัตย์ธรรมมิได้ เจ้านครโดยมากก็มักต้องเสียชีวิตไปเพราะลูกกระทำปิตุฆาต และถ้าผู้ใดได้ช่องเป็นผู้ครองนครขึ้น ก็พยายามหาทางกำจัดญาติพี่น้องเสีย เมื่อเห็นว่าจะเป็นที่กีดขวางนครที่กำลังมากกว่า ก็พาลหาเหตุรบกับนครที่มีกำลังน้อยกว่า บ้านเมืองตกอยู่ในลักษณะระส่ำระส่ายไม่มีขื่อไม่มีแป เช่นนี้ขงจื๊จึงเห็นว่า ทางที่จะแก้ไขก็มีอยู่แต่ในทางศีลธรรมเท่านั้น

ศีลธรรมที่ขงจื๊นำมาสั่งสอนประชาชนครั้งนั้น ได้เลือกเฟ้นเอาคำสอนเก่าๆ ที่ท่านเห็นว่าเป็นของบริสุทธิ์แท้มาสั่งสอน เพื่อให้เพื่อนร่วมชาติได้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้มีสติปัญญาความคิดเป็นข้อปฏิบัติที่บุคคลทุกคนควรกระทำเป็นกิจประจำวัน ส่วนเรื่องนอกเหนือไปกว่านั้น เช่นเรื่องผีสางเทวดา ขงจื๊หลีกไม่พูดถึง มีผู้ถามขงจื๊ว่า จะปฏิบัติต่อผู้ตายไปเป็นผีแล้วด้วยอย่างไร ขงจื๊ตอบว่าเมื่อเราละเลยหน้าที่ที่ควรปฏิบัติต่อผู้เป็นแล้วเราจะปฏิบัติหน้าที่ต่อผู้ตายได้

อย่างไร มีศิษย์ผู้หนึ่งถามต่อไปถึงเรื่องความตาย ขงจู๊ตอบว่า “เมื่อเราไม่รู้ถึงความเป็น จะไปรู้ถึงความตายได้อย่างไร” ขงจู๊ถือว่า มีอำนาจอย่างหนึ่งซึ่งมองเห็นไม่ได้รู้ไม่ได้เป็นผู้บงการชีวิตของสัตว์ให้เป็นไปต่างๆ ขงจู๊กล่าวว่า “ความมีชีวิตและความตายนั้นย่อมมีกำหนดไว้ ความมั่งคั่งสมบูรณ์และเกียรติคุณตกอยู่ในหัตถสวรรค์ (เป็นผู้อำนวย)” ในบรรดาบุญกุศลทั้งหลายที่ขงจู๊สอนไว้ให้บุคคลพึงปฏิบัติที่ถือว่าสำคัญยิ่ง คือมีความสุภาพเรียบร้อยเคารพในจารีตประเพณีที่สืบต่อกันมา และความเป็นผู้รู้จักคุณบิดามารดร ฝรั่งว่าที่จีนสืบประเทศชาติมาได้นานตั้งสองพันกว่าปี ไม่เหมือนกับประเทศอื่นๆ ในสมัยโบราณที่มีอายุอยู่ได้ไม่ถาวร ก็เพราะหลักแห่งความรู้จักคุณบิดามารดานี้เอง ที่ทำให้มีความมั่นคงของชาติรวมกันอยู่ได้และความเป็นผู้รู้คุณท่านนี้ ไม่หมายแต่เพียงการปฏิบัติตามหน้าที่ซึ่งบุตรย่อมมีต่อบิดามารดาเท่านั้น ยังต้องมีความซื่อตรงต่อการบังคับบัญชาของประเทศชาติด้วย “ลูกผู้ชายที่ขาดความกล้าหาญในการศึกสงครามก็ไม่ใช่เป็นผู้มีกตัญญูต่อบิดามารดา เจียน　จิ๊นบ่อยังฮุยเห่าอี๊ย” คำสั่งสอนนี้ที่เห็นกันว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ผูกใจชาติจีนให้คงเป็นชาติจีนไว้ได้ แต่ในกาลต่อมา ได้มีคณาจารย์รุ่นหลัง มีจูฮีเป็นต้นได้เพิ่มเติมขยายคำสั่งสอนของขงจู๊ โดยมีอรรถกถาแก้ขึ้นไว้กระทำให้คำสั่งสอนของขงจู๊ ซึ่งฝรั่งเปรียบเสมือนท้องฟ้าที่ปลอดโปร่งงดงาม มีเมฆก้อนดำเข้าไปปะปนฉะนั้น

ว่าถึงสุภาษิตขงจู๊ที่ตีพิมพ์อยู่ในเล่มนี้ นัยว่าไม่ใช่ขงจู๊เป็นผู้แต่ง นักปราชญ์จีนเชื่อว่าศิษย์ของขงจู๊เป็นผู้เขียนจดไว้ หลักฐานประกอบการสันนิษฐานในเรื่องนี้มีอย่างไรขอยกไว้

กรมศิลปากร

๒๕ มีนาคม ๒๕๐๗

สุภาษิตขงจื๊อ

บานแพนก

วันเสาร์ เดือนห้า ขึ้นเก้าค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๘ ปีจอ อัฐศก อาตมภาพ พระอมรโมลี สถิต ณ วัดราชบูรณะ พระอารามหลวง แปลฮักยี่ฉบับจีนออกเป็นไทยได้ความว่า

ขงจื๊ ผู้เป็นนักปราชญ์ในเมืองจีนกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ใดจะรักเรียนรู้ในหนังสือขนบธรรมเนียมทั้งปวง พึงอุตสาหะเรียนทุกเวลา ถ้าหมั่นอยู่ฉะนี้แล้ว เหตุใดจะไม่รู้ แล้วก็เพียรเล่าเรียนมาแต่ถิ่นฐานบ้านไกล เหตุใดจึงไม่สนุก อนึ่ง ถ้าคนโง่มาติเตียนก็อย่าโกรธ เพราะมันไม่รู้ว่าคนดีและมันติเตียนนั้น ใช่ตนจะกลับไปเป็นคนชั่วก็หาไม่

อิวจื๊เป็นศิษย์ขงจื๊ จึ่งว่า อันเกิดมาเป็นคนให้มีกตัญญู ให้รู้จักเด็กผู้ใหญ่ อย่าทำให้เกินผู้ใหญ่ ถ้าคนใดเรียนรู้จริงๆ แล้ว ที่จะทำความชั่วนั้นน้อย เพราะไม่เรียนรู้จึ่งทำความชั่วมาก อนึ่ง มีคำปราชญ์ว่า ให้อุตส่าห์เรียนรู้ไปเถิด สติปัญญาก็เกิดเพราะเล่าเรียน อาจคิดการงานทั้งปวงให้สำเร็จได้ และให้มีกตัญญูรู้จักผู้ใหญ่ ความชอบทั้งนี้ถ้ามีในตัวแล้ว จะกลับไปเป็นของผู้ใด ก็จะได้แก่ตัวเอง

คำขงจื๊ว่า ถ้าผู้ใดมัดพูดจาเป็นตลกคะนองทำหน้าซื่อใจคด มักล้อเลียนผู้ใหญ่ ปากหวานห้ามมิให้คบ มีประโยชน์น้อยนัก ถึงผู้นั้นก็หามีวาสนาไม่

คำเจงจื๊ ศิษย์ขงจื๊ว่า ถ้าจะทำการทั้งปวงอย่าให้ด่วนได้ใจเร็ว ให้ตรองแล้วตรองเล่า น้ำใจผู้อื่นมาใส่ตัว น้ำใจตัวไปใส่ใจผู้อื่น ถ้าได้รับธุระเขาแล้ว ก็ให้สำเร็จดังวาจา ทำกิริยาให้ซื่อตรงจึ่งเป็นที่นับถือ ถ้าคบเป็นเพื่อนรักกันแล้วอย่าลวงกันจึ่งจะยืดยาว

คำขงจื๊ ว่า ถ้าเป็นเจ้าเมืองผู้ใหญ่ มีรถรบถึงพันเล่ม มีทหารมากพร้อมเพรียงอยู่ก็ดี ก็อย่าให้ทะนงตัว จะมีกิจราชการประมาณน้อยหนึ่งก็ดี ก็ให้ตรึกตรองให้ถ่องแท้ อันธรรมเนียมเป็นเจ้าเมือง ให้รักราษฎรเหมือนบุตร จะใช้ก็ให้ใช้เป็นเวลา อนึ่ง ผู้เรียนรู้ ถ้าอยู่ในเรือนให้เคารพบิดามารดา และญาติผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งปวง ถ้าออกจากเรือนก็ให้ยำเกรงผู้มียศ อายุมากกว่าตน จะพูดสิ่งใดๆ ให้คนทั้งปวงนับถือเชื่อฟังได้ ให้เมตตาแก่คนทั้งปวง ถ้าเห็นพอจะ

คบได้ จึ่งคบหารักใคร่กัน ถ้าเห็นชั่ว ก็อย่าคบ ให้หลีกหนีเสีย อย่าเคียดแค้นชิงชังเขา ถ้าจะสั่งสอนว่ากล่าวคนให้ดูคนก่อน ถ้าเห็นพอจะว่ากล่าวได้ จึ่งว่า

คำจู๊แฮ ศิษย์ขงจู๊ว่า รักผู้หญิงมากฉันใด ก็ให้รักนักปราชญ์มากฉันนั้น อนึ่ง ให้ปรนนิบัติบิดามารดาด้วยน้ำพักน้ำแรงตัวเอง อย่าเกลียดใช้ผู้อื่น ถ้าอาสาเจ้าชีวิต อย่าให้คิดถึงชีวิตตน ตั้งใจอาสากว่าจะตาย ถ้าจะคบเพื่อน อย่าพูดให้เป็นคำสอง ถ้าทำได้ดั่งนี้แล้ว ถึงมิได้เรียนรู้ก็ดี นักปราชญ์ก็สรรเสริญว่า ผู้นั้นรู้มากแล้ว

คำขงจู๊ว่า ถ้าเป็นปราชญ์ไม่ตรง ผู้นั้นวาสนาจะน้อย เพราะเรียนรู้ไม่ตั้งใจจะเอาจริง ถ้าเป็นข้าเจ้า ให้ตรงต่อเจ้า จะพูดสิ่งใดให้เจ้าเชื่อถือวางใจได้ ถ้าจะคบเพื่อน ให้เลือกหาที่มีสติปัญญาดี อย่าคบคนโง่ จะชักให้โง่เสีย ถ้าจะทำการสิ่งใดๆ ให้รู้จักผิดและชอบ ถ้าเห็นว่าผิดแล้วให้เร่งแก้เสีย

คำเจงจู๊ว่า เป็นคนให้รู้จักเจียมตัว ถ้าเห็นพ่อแม่แก่ก็อย่าไปไกล ถ้าทำได้ดั่งนี้ คนทั้งปวงจะนับถือ

จู๊ขิมจึ่งถามจู๊ข้องว่า ขงจู๊ อาจารย์เราทั้งสอง เที่ยวไปเมืองใด ก็ย่อมล่วงรู้กิจการเมืองนั้น เพราะไปเที่ยวถามเขาหรือจึ่งรู้ หรือว่าเจ้าเมืองบอกให้

จู๊ข้องจึ่งว่า ครูของเรามีสติปัญญามาก จะเที่ยวไปถามผู้ใดนั้นหามิได้ แต่แลเห็นกิริยาอาการชาวบ้านชาวเมืองและภูมิฐานบ้านเมือง ก็อาจล่วงรู้กิจการเมืองนั้น และอาจล่วงรู้น้ำใจเจ้าเมืองว่าดีหรือชั่ว มีปัญญาและไม่มีปัญญา อนึ่ง ครูเราประกอบด้วยอัชฌาสัยน้ำใจดี มีแต่จะคิดให้มีประโยชน์แก่คนทั้งปวง เจรจาสิ่งใดก็เจือไปด้วยคำสั่งสอนควรจะจำไว้เป็นแบบแผนได้ และรู้จักขนบธรรมเนียมมาก เมื่อไปอยู่ในที่ใดๆ คนทั้งปวงได้รู้ได้เห็นแล้ว ก็ชวนกันไปมาหาสู่มาก แล้วก็เล่าความกิจการบ้านเมืองให้ฟัง เป็นอย่างนี้จึ่งรู้

คำขงจู๊ว่า ถ้าพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ จะทำการสิ่งใดๆ ก็ให้ปรึกษาพ่อแม่ก่อน ถ้าตายแล้วก็ให้ระลึกถึงคำที่พ่อแม่สอน จึ่งได้ชื่อว่ามีกตัญญู

อิวจู๊จึ่งว่า อันขนบธรรมเนียมย่อมเป็นที่นับถือ ถ้าผู้ใดรู้ก็จะมีความสุขมาก อันคำสั่งสอนนักปราชญ์แล้ว ถึงเป็นความเล็กน้อยก็ดี อย่าได้ประมาทเลย พึงทำตามทุกคำเถิด ยิ่งจะดีขึ้นไปทุกครั้ง

อิวจู๊จึ่งว่า จะพูดจาสิ่งใดให้ระวังตัว อย่าเสียขนบธรรมเนียม อย่าไว้ใจคนใกล้คนคุ้นจะพูดจาตามอำเภอใจ ถ้าพูดดีเขาก็จะนับถือ ถ้าพูดผิด เขาก็จะดูถูก พูดออกไปแล้วให้เอากลับเข้ามาได้ อย่าพูดทิ้งเสีย จะเดินเหินให้มีกิริยา จะไปจากบ้านให้รักหน้า อย่าให้คนที่อื่นดูถูกได้ คนมีคุณอย่าทำให้เคืองใจ ถ้าคนใดปรนนิบัติได้ดังนี้ ให้คบหาเถิด

คำขงจู๊ จึ่งว่า เป็นคนปราชญ์จะกินอย่าเห็นแก่อิ่ม จะอยู่อย่าเห็นแก่สนุกสบาย จะทำการสิ่งใด ก็ให้ว่องไวแต่อย่าให้เสีย จะพูดก็อย่าให้มากนัก อันคำนี้ใกล้เข้ากับคำพระประเสริฐนักควรจำไว้

จู๊ข้องว่า ถ้ายากจนก็ให้ค่อยนิ่งค่อยอยู่ อย่าเที่ยวประจบประแจง ค่อยหาไปตามสติกำลังของตัว ถ้ามั่งมีแล้วให้เอ็นดีคนทั้งปวง อย่าเลือกว่าคนโง่คนฉลาด ให้ตั้งจิตคิดอนุเคราะห์จงถ้วนหน้า ข้าพเจ้าว่าทั้งนี้ผิดหรือชอบ

ขงจู๊จึ่งว่า ชอบแล้ว ถ้ายากจนทำให้ใจชื่นไว้ อย่าเสียใจวุ่นวายไป หาได้น้อยก็ให้กินตามน้อย หาได้มากก็ให้กินตามมาก ถ้ามั่งมีแล้วก็ให้เร่งเรียนรู้ดูขนบธรรมเนียมจงหนัก

จู๊ข้องว่า ในโคลงบทหนึ่งท่านเปรียบไว้ว่า ไม้กระดานแรกเลื่อยใหม่ ก็ยังไม่เกลี้ยงก่อน ต้องไสกบและขัดสีจึ่งจะเกลี้ยง ศิลาแรกต่อยออกมาก็ยังไม่เกลี้ยงก่อน ต้องไสกบและขัดสีจึ่งเกลี้ยง เปรียบดังคนทั้งปวงแต่เกิดมานั้น ก็หยาบอยู่ก่อน ต่อเมื่อใดเรียนรู้ดูคำสั่งสอน จึ่งจะค่อยได้ดี

ขงจู๊จึ่งว่า ถึงมาตรว่าคนทั้งปวงจะไม่รู้ว่าเราดี เราก็ไม่เป็นทุกข์ เป็นทุกข์อยู่แต่ว่าเราไม่รู้จักน้ำใจคน อนึ่ง จะทำการทั้งปวงให้ดูเยี่ยงดาวปักเตา คือดาวจระเข้อันประจำอยู่ที่เดียวและเป็นประธานแก่ดาวทั้งปวง ให้มั่นคงยั่งยืนเหมือนฉันนั้น อนึ่ง ผู้เป็นใหญ่นั้น จะทำการสิ่งใดก็ให้เป็นเยี่ยงอย่างได้ คนทั้งปวงเขาคอยจะทำตามอยู่ อย่าทำให้ผิดให้พลาด ถ้าผู้ใดทำผิดก็ให้ทำโทษตามผิด ถ้ามีปัญญารู้ว่าตนทำผิดแล้ว ก็ย่อมจะอายยิ่งกว่าเอาไปทำโทษอีก ถ้าหา

ปัญญามิได้ ถึงเอาไปทำโทษก็ยังไม่อาย จะสั่งสอนคนทั้งปวงให้มีความอาย ให้รู้จักขนบธรรมเนียม อนึ่ง ตั้งแต่อายุ ๗-๘-๙-๑๐ ขวบ จึ่งให้เริ่มเรียนหนังสือแต่ต่ำๆ ก่อน อายุ ๑๕ จึ่งเรียนหนังสือใหญ่ขึ้นไป อายุ ๓๐ จึ่งจะมีใจเชื่อถือลงเป็นแท้ อายุ ๔๐ ใจค่อยมั่นคงเข้า จะคิดทำอันใดก็พอจะทำได้ อายุ ๕๐ อาจรู้การฟ้าและดิน อายุ ๖๐ ได้เห็นได้ยินอันใดก็อาจทำตามได้ อายุ ๗๐ แต่บรรดาที่เรียนรู้มา ก็อาจทำตามได้ทุกประการ มิได้ล่วงขนบธรรมเนียมยั่งยืนนัก

มีคำเบ้งอิจู๊ว่า ขุนนางในเมืองฮ่อ ถามขงจู๊ว่า ซึ่งจะให้มีกตัญญูแก่บิดามารดานั้น จะให้ทำเป็นประการใด ขงจู๊จึ่งว่า อย่าให้ขัดบิดามารดาจึ่งว่ามีกตัญญู ฮ่อนติ ศิษย์ขงจู๊ จึ่งถามว่าไม่ขัดบิดามารดา ได้ชื่อว่ากตัญญูเท่านั้นหรือ หรือจะให้ทำอย่างไรอีก ขงจู๊จึ่งว่า เมื่อบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ก็ให้เลี้ยงตามธรรมเนียม เมื่อตายก็ให้ทำการศพตามธรรมเนียม แล้วก็ให้เซ่นวักบูชาจงทุกเวลา อย่างนี้จึ่งเรียกว่ามีกตัญญู

เบ้งบูเป็ก บุตรเบ้งอิจู๊ ถามขงจู๊ว่า กตัญญูนั้นอย่างไร ขงจู๊จึ่งว่า อันบิดามารดา เมื่อบุตรเจ็บได้ก็ให้เป็นทุกข์นัก ปรารถนาแต่จะให้บุตรหาย ถ้าบุตรผู้ใด เมื่อบิดามารดาเจ็บก็ให้เป็นทุกข์เหมือนฉันนั้นบ้าง จึ่งจะว่ามีกตัญญู

จู๊อิว ศิษย์ขงจู๊ ถามความกตัญญู ขงจู๊จึ่งว่า อันเลี้ยงบิดามารดา จะได้แต่สิ่งของเหมือนเลี้ยงสัตว์มีสุนัขเป็นต้นนั้น ก็ยังไม่ชื่อว่ามีกตัญญูก่อน ต่อเมื่อใดใจรักใครให้มากตั้งใจปรนนิบัติโดยคำรพ จึ่งเรียกว่ามีกตัญญู

จู๊แฮถามด้วยความกตัญญู ขงจู๊จึ่งว่า อันปรนนิบัติบิดามารดา จะทำให้หน้าชื่นเสมออยู่นั้นยากนัก เมื่อยังไม่เหนื่อยก็พอจะชื่นอยู่ได้ ครั้งเหนื่อยเข้าแล้วก็มักขึ้งโกรธ อนึ่ง ถ้าธุระบิดามารดามีก็ให้เอาเป็นธุระตนจงสิ้น อนึ่ง ให้เลี้ยงญาติทั้งปวงจงทั่วกัน จึ่งเรียกว่าคนมีกตัญญู

คำขงจู๊ว่า เราพูดกับงันเงียนศิษย์ผู้ใหญ่ทุกวันๆ งันเงียนนั้นก็มิได้ขัด เหมือนเราพูดกับคนโง่ งันเงียนนั้นครั้นไปถึงที่อยู่ตนแล้ว ก็ไปตรึกตรองออกได้ความมาก จะว่าที่แท้นั้น

งันเงียนเป็นคนมีปัญญามาก อนึ่ง จะรู้จักว่าคนดีและชั่วนั้น ให้ดูกิริยาอันประพฤติการทั้งปวง ถ้าประพฤติการที่ดี จะเป็นคนดี ถ้าประพฤติการที่ชั่ว ก็จะเป็นคนชั่ว อนึ่ง ให้พิจารณาดูที่อยู่ก็จะรู้ว่าคนดีและชั่ว ถ้าทำความชั่ว ถึงจะปกปิดก็ไม่มิด ดูแต่กิริยาก็อาจล่วงรู้ได้ ถ้าคนดีแล้ว ก็ทำการทั้งปวงตลอดต้นตลอดปลาย อนึ่ง หนังสืออันใดที่เล่าเรียนไว้แล้ว ก็ให้หมั่นตรึกตรองดูแลให้ชำนิชำนาญ ก็เห็นอธิบายกว้างขวางออกไปทุกครั้งๆ หนังสืออันใดที่ยังไม่ได้เล่าเรียน ก็อาจล่วงรู้ตลอดไปได้ อนึ่ง คนปราชญ์ไม่เลือกการทั้งปวง อาจทำได้ทุกประการ

จู๊ข้องจึ่งถามขงจู๊ว่า อย่างไรจึ่งเรียกว่า เป็นปราชญ์ ขงจู๊จึ่งว่า คนปราชญ์นั้น ปากพูดออกไปอย่างไรก็ทำเหมือนปาก อนึ่ง นักปราชญ์นั้นใจละเอียดรอบคอบไม่ลำเอียงอาธรรม์ ถ้าเรียนหนังสือไม่หมั่นตรึกตรอง เรียนไปแต่ปาก ก็เหมือนหนึ่งไม่ได้เรียน ถ้าเป็นแต่คิดเปล่าไม่ได้เรียนก็มักวนเวียนอยู่ด้วยความสงสัย อนึ่ง คนชั่วมีสองจำพวก พวกหนึ่งใจคับแคบตระหนี่นักไม่เผื่อแผ่ญาติและผู้อื่น เมื่อคราวตนอับจนก็พึ่งผู้ใดมิได้ พวกหนึ่งนั้นใจกว้างขวางนักเผื่อแผ่ไม่เลือกหน้า ให้พ่อแม่อย่างไรก็ให้คนอื่นอย่างนั้น ทำอย่างนี้ได้น้อยเสียมาก

ขงจู๊ว่าแก่จู๊ฮ่อว่า ซึ่งคำเราสั่งสอนท่านทั้งปวงนี้ ที่ท่านรู้ก็ให้บอกว่ารู้ ที่ไม่รู้ก็ให้บอกว่าไม่รู้ อย่าให้อวดรู้ต่อครู เล่าเรียนไปข้างหน้าจึ่งรู้ง่าย

จู๊เตียนว่าแก่ขงจู๊ว่า เมื่อแรกจะเรียนรู้ทั้งปวง ก็ปรารถนาจะเป็นขุนนางกินเบี้ยหวัดสิ้นด้วยกัน มิได้คิดจะทำอย่างอื่น

ขงจู๊จึ่งว่า ถ้ารู้มากชำนิชำนาญแล้ว ก็หากจะเป็นคนดีไปเอง ความสงสัยก็น้อยลง อนึ่ง จะพูดจาสิ่งใดให้สำรวมปาก จึ่งจะไม่มีความผิด ถ้าได้รู้เห็นการทั้งปวงมากแล้ว จะทำสิ่งใดก็ไม่พลาด ถ้าประพฤติได้ดังนี้แล้ว ก็ไม่ต้องไปเดินบนบานเป็นขุนนาง ท่านผู้มีวาสนาก็จะมาเชื้อเชิญไปเอง

อายกอง ขุนนางในเมืองฮ่อ จึ่งถามขงจู๊ว่า จะทำอย่างไรคนทั้งปวงจึ่งจะนับถือ ขงจู๊จึ่งว่าเป็นขุนนางให้ตั้งอยู่ในความสัตย์ ผู้ใดดีก็ให้ยกย่อง ผู้ใดชั่วก็ให้ข่มขี่ว่ากล่าวสั่งสอนเสียอย่าเห็นแก่ลาภ กลับเอาคนดีเป็นคนชั่ว คนชั่วเป็นคนดี ทำอย่างนี้คนทั้งปวงจึ่งจะนับถือ

กุยข้องจู๊ เป็นขุนนางผู้ใหญ่อยู่ในเมืองฮ่อถามขงจู๊ว่า ข้าพเจ้าใช้คนทั้งปวงไม่หักหาญ ค่อยปลอบโยนเอาใจ เห็นพอจะทำได้จึ่งให้ทำ ถ้าเห็นทำยังไม่ดี ก็ค่อยสั่งสอนว่ากล่าวไปทำอย่างนี้จะเห็นเป็นประการใด ขงจู๊จึ่งว่า ถ้าใช้คนอยู่ในอำนาจให้ทำขึง อย่าทำเหลาะแหละบังคับการให้ถูก คนทั้งปวงจึ่งจะเกรงกลัว อนึ่ง ให้มีกตัญญูและรักคนอันอยู่ในอำนาจ ให้สรรเสริญคนดี สั่งสอนคนโง่ คนทั้งปวงจึ่งจะซื่อตรงต่อตัว

คนทั้งปวงจึ่งถามขงจู๊ว่า ท่านดีถึงเพียงนี้แล้ว เหตุใดจึ่งไม่เป็นขุนนาง คำในหนังสือท่านว่าไว้ ถ้ามีกตัญญูรู้คุณผู้ใหญ่ในตระกูล และสั่งสอนญาติให้พร้อมเพรียงรักใคร่กัน ให้มีคำรพต่อผู้ใหญ่ ถ้าทำได้แล้วเหมือนอย่างปราบเมืองอันใหญ่ได้ ก็จะมีสุขเหมือนได้เป็นขุนนาง

คำขงจู๊ว่า เป็นคนไม่มีสัตย์ เหมือนเกวียนไม่มีแอก จะทำสิ่งใดก็ไม่สำเร็จ จู๊เตียนถามขงจู๊ว่า การจะมีไปข้างหน้าแต่แผ่นดินจิวเตียนนี้ ลงไปอีกสิบชั่วอายุคน ท่านยังอาจล่วงรู้หรือไม่ ขงจู๊จึ่งว่า ถ้าเอาเยี่ยงอย่างแต่ก่อน ตั้งแต่แผ่นดินเสี้ยงถางนั้นมาพิจารณาจนถึงทุกวันนี้ ก็อาจทายไปในเบื้องหน้าได้

คำขงจู๊ว่า ปิศาจทั้งปวงนั้นไม่ควรที่จะเซ่น ให้เซ่นวักแต่ที่เป็นประโยชน์ คำขงจู๊ว่าเป็นคนไม่มีเมตตาถึงจะรู้จักขนบธรรมเนียมมาก เทวดามนุษย์ก็ไม่สรรเสริญ เพราะใจไม่ดี ถึงจะแกล้งทำเป็นดี ก็ไม่ตลอด ปากกับใจไม่เท่ากัน เปรียบเหมือนมโหรี ขลุ่ย ซอทั้งปวง ไม่รู้จักตี ก็ไม่เข้ากัน ฟังไม่เพราะ

ลิมหอง ชาวเมืองฮ่อ มาถามธรรมเนียมขงจู๊ๆ จึ่งชมแล้วบอกว่า เป็นคนอย่าเห็นแก่งดงามนัก ถ้างามมีประโยชน์จึ่งทำ งามไม่มีประโยชน์อย่าทำ แต่งแต่ใจให้เป็นประมาณ อย่าทำรี่นเริงอยู่เป็นนิตย์ ถึงคราวควรจะทุกข์ก็ให้ทุกข์

คำขงจู๊ว่า นักปราชญ์แต่ก่อนจะพูดก็ไม่ชิงกันพูด จะทำก็ไม่ชิงกันทำ อนึ่ง เป็นคนรู้มากแล้วให้ประกอบกิริยาและวาจาให้สมกับรู้ จึ่งจะดูงาม เปรียบเหมือนเขียนรูปภาพแต้มด้วยลายทอง ถ้าทำไม่สมกับรู้ เหมือนเขียนรูปภาพไม่มีเครื่องแต้ม

วองซุนแก๊ เป็นขุนนางผู้ใหญ่อยู่ในเมืองโอยจิ่งถามขงจู๊ว่า ซึ่งท่านไปไหว้กระดูกกษัตริย์นั้น กระดูกจะทำประโยชน์สิ่งใดให้ ถ้าท่านมาไหว้เราเห็นจะมีประโยชน์มากกว่า ขงจู๊จิ่งตอบว่า ซึ่งท่านว่านั้นไม่ถูก เป็นมนุษย์เกิดมาใต้ฟ้า ทำให้เทวดาโกรธ จะเอาอันใดเป็นที่พึ่ง เกิดมาในเมืองท่าน ไม่คำนับเจ้าเมือง จะเอาอันใดเป็นที่พึ่ง ถึงตายแล้วก็ต้องคำนับด้วยกตัญญู

ขงจู๊เข้าไปในศาลเจ้าจิวกง จึ่งถามคนรักษาศาลเจ้าว่า ธรรมเนียมที่จะคำนับเจ้าจิวกงนี่อย่างไร คนรักษาศาลเจ้าจึ่งตอบว่า ท่านเป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ คนทั้งปวงก็นับถือว่าสารพัดจะรู้ เหตุใดจึ่งมาถามธรรมเนียมศาลเจ้านิดหนึ่งเท่านั้น ขงจู๊จึ่งตอบว่า อันเป็นปราชญ์ถึงจะรู้มากก็จริง สิ่งใดที่รู้แล้วก็ไม่ต้องถาม สิ่งใดที่ยังไม่รู้ ถึงมาตรว่านิดหน่อยหนึ่งก็ดี ก็ต้องถามจึ่งควร

คำขงจู๊ว่า ในแผ่นดินเลียดก๊กนี้ ลองฝีมือทหารให้ยิงเป้าให้ถูกแล้วให้ตลอดด้วย จึ่งเอาเป็นนายทหารทำอย่างนี้ไม่ถูก ด้วยลางคนแรงมาก ลางคนแรงน้อย สุดแท้แต่ให้ถูกเป้าเป็นประมาณ

เจ้าเมืองฌ่อ ถามขงจู๊ว่า เป็นเจ้าเมืองจะให้ใช้ขุนนางอย่างไร เป็นขุนนางจะให้ปรนนิบัติเจ้าเมืองอย่างไร ขงจู๊จึ่งว่า เป็นเจ้าเมืองให้ใช้ขุนนางตามธรรมเนียม ถ้าเป็นขุนนางก็ให้ซื่อตรงต่อเจ้าเมือง คำข้อหนึ่งว่า เป็นคนดีให้สืบดูว่าที่ใดจะมีคนมีปัญญาบ้าง ถ้ารู้ว่ามีปัญญาแล้ว ให้ไปหา ถ้ามีปัญญาไม่ไปหา คนมีปัญญาจะว่าดีอย่างไร อนึ่ง ชาติคนชั่วถึงจะเอาเนื้อเอาใจบำรุงไว้ให้เป็นสุข ก็ไม่ดีได้ มีแต่จะคิดทำความชั่วต่างๆ แล้วคงจะไปหาที่ชั่วต้องทรมานไว้ให้ลำบากจึ่งจะได้ ถ้าตามใจก็จะรื่นเริงหนักไป ถ้าคนดีเล่าก็คงจะไปหาแต่ที่ดี ถึงคนชั่ว จะเอาไปหาแต่ที่ดี ถึงคนชั่วจะเอาไปบำรุงไว้ ก็ไม่อยู่ได้ อนึ่ง อย่าหลงรักคนชั่ว จะให้ฉิบหาย ให้รักแต่คนดี จึ่งจะมีประโยชน์ จะทำการสิ่งใดให้ตั้งเมตตาไว้เป็นประธาน อนึ่ง การมั่งมีและที่ขุนนางนั้นย่อมปรารถนาทุกคน ถ้าหากินโดยสุจริตก็จะมั่งมียืดยาว ถ้าหากินไม่ชอบธรรม ก็ไม่ยั่งไม่ยืน ถ้าเป็นขุนนางและตั้งอยู่ในยุติธรรม ก็จะยั่งยืน ถ้าไม่เป็นธรรม ก็ไม่ยั่งไม่ยืน ถ้ายากจนเล่า ก็ให้เจียมตัว ทำการพอสมควรกับสติกำลัง ถ้าคราววาสนามาถึง ก็หากเป็นไปเอง ถ้าจนแล้วยิ่งทำความชั่ว เหมือนแกล้งตัวเอง ถ้าเป็นปราชญ์ไม่มีเมตตา ผู้ใดจะว่าดี

อันปราชญ์แล้วย่อมมีเมตตาอยู่ทุกเวลา จนชั้นแต่ว่า เวลากินข้าวก็คิดเมตตาอยู่ทุกคำเข้าถึงยากจนก็ไม่เสียทางธรรม อนึ่ง ถ้าเป็นคนชั่วแล้ว และรู้ตัวกลับประพฤติที่ดี อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นคนดีได้ อนึ่ง ถ้าเวลาเช้าให้เราได้ความดี ถึงเวลาค่ำ ให้เราตายเสียเราก็จะยอม อนึ่ง คนเรียนหนังสือ ก็ปรารถนาจะหาธรรมเนียมที่ดี ถ้ายังวุ่นวายอยู่ด้วยนุ่งห่มและการกินว่าไม่เทียมเพื่อน มีความเดือดร้อนกินแหนงต่างๆ ก็หาจัดว่าเป็นคนรู้ได้ไม่ อนึ่ง เป็นคนดีในมนุษย์ อย่าให้เลือกการทั้งปวงว่าสิ่งนี้จะทำได้ สิ่งนี้จะทำไม่ได้ สุดแท้แต่ชอบทำแล้ว ก็ให้ทำเถิด อนึ่ง เป็นปราชญ์แล้ว มักระวังตัวกลัวผิดอยู่เป็นนิตย์ อันคนชั่วแล้ว เอาแต่ได้ทรัพย์เป็นประมาณไม่รู้ว่าผิดและชอบ อนึ่ง ถ้าคนโลภ ถึงจะเป็นขุนนางก็ดี เป็นไพร่ก็ดี จะทำการสิ่งใดก็มีแต่คนชัง อนึ่งถ้าเป็นเจ้าเมืองถ้าตั้งอยู่ในฉบับธรรมเนียม มีใจอดออม โอบอ้อมอารี จะไปตีเมืองใดก็จะได้ ถ้าอยู่ในเมืองของตัวเล่า ขุนนางทั้งปวงก็จะทำตามธรรมเนียม อนึ่ง เกิดมาเป็นตน ถึงจะไม่ได้เป็นใหญ่ ก็ไม่เป็นทุกข์ จะเป็นทุกข์อยู่แต่ปัญญาจะน้อย จะไม่รู้จักดีและชั่ว ถ้าคนทั้งปวงจะไม่รู้ว่าเป็นคนดีเล่า ก็ไม่เป็นทุกข์ ถ้าเราทำดี เขาก็จะรู้ไปเอง อนึ่ง จะทำการสิ่งใด ให้คนทั้งปวงเห็นดีด้วยจึ่งทำ อนึ่ง ถ้าจะใคร่เป็นคนดี ถ้าเห็นผู้ใดทำดีแล้วให้จำเอาเป็นเยี่ยงอย่างมาสั่งสอนตัว ทำให้เหมือนให้จงได้ ถ้าเห็นผู้ใดทำชั่ว อย่าให้เอาเยี่ยงอย่าง อนึ่ง ถ้าเป็นคนมีกตัญญู ถ้าเห็นบิดามารดาทำผิดก็ให้ค่อยว่าค่อยกล่าวห้ามปราม อย่าตะคอกขู่ข่มขี่ ถ้าบิดามารดามิฟัง จะเฆี่ยนตี ก็ให้ค่อยกราบค่อยไหว้อ้อนวอนไป อย่าไปโกรธตอบ อนึ่ง คนแต่ก่อนไม่พูดมาก เพราะมีความอาย พูดออกไปก็ให้ทำได้ดังปาก ถ้าเห็นจะทำไม่ได้ก็อย่าให้พูด ถ้าผู้ใดทำการมักระวังตัวกลัวผิด การนั้นก็มิได้เสีย ถ้าเป็นคนปราชญ์อย่าพูดให้เร็วนัก ถ้าจะเล่าเรียนจึ่งให้ว่องไว อนึ่ง ถ้าเป็นคนดี ใช่จะดีแต่ตัวนั้นหาไม่ ถ้าตัวเป็นบิดามารดา ลูกจะประพฤติตาม ถ้าไม่มีลูก ญาติและเพื่อนก็จะประพฤติตาม

คำจู๊อิวว่า ถ้าเป็นขุนนางเห็นเจ้าเมืองทำผิดก็ให้ห้ามปรามแต่ครั้งเดียว ถ้าเห็นเพื่อนทำผิดก็ให้ห้ามปรามแต่ครั้งหนึ่ง ถ้าขืนว่าซ้ำไปก็จะห่างกันเสีย อนึ่ง ถ้าฟังผู้ใดพูดอย่าเพ่อเชื่อก่อน ให้ดูกิริยา ถ้าทำเหมือนพูดก็ให้เชื่อเถิด

ขงจู๊ ชมเบ้งบูจู๊ว่าฉลาด ถ้าอยู่เมืองไหนเห็นเจ้าเมืองมีสติปัญญาจึ่งเตือนสติสั่งสอน ถ้าเห็นเจ้าเมืองไม่มีสติปัญญา ก็ทำเป็นโง่เสีย ขงจู๊ชมเบกอีและจกเจ สองคนพี่น้องว่า ถ้าผู้ใดทำผิดแต่ก่อน ยกโทษเสียแล้ว ครั้นทีหลังผิดอีก ก็ไม่ยกเอาความเก่ามาว่า แล้วสันดานไม่พยาบาท

คำขงจู๊ว่า ถ้าคนมักพูดมาก ล้อเลียน หน้าเป็น อย่าให้ตอบรับนัก ถ้าคบกัน ขัดเคืองกันแล้ว ก็อย่าคบ ถ้าขืนคบไป จะได้ความเดือดร้อน

ขงจู๊นั่งอยู่ งันเอียน กับกุยหลอ ยืนสองข้าง ขงจู๊จึ่งถามว่า ใจท่านทั้งสองดีอย่างไร จู๊หลอจึ่งว่า ถ้าข้าพเจ้าจะแต่งตัว ขี่รถ ขี่ม้าไปก็ดี ถ้าเพื่อนมาทำให้ของที่งามเสียไป ข้าพเจ้าก็ไม่โกรธ งันเอียนจึ่งว่า ข้าพเจ้ามิได้ยกตัวเองและทำคุณแก่ผู้ใดแล้วก็ไม่ลำเลิก ขงจู๊จึ่งว่า ใจเรายั่งยืนจะพูดกับเด็กผู้ใหญ่ก็ดี ก็มิได้พลาด คำขงจู๊ว่า สิบบ้านก็พอจะมีคนซื่อตรงเหมือนเราสักคนหนึ่ง แต่จะหาคนที่รู้หนังสือเหมือนเรานั้น เห็นจะไม่มี อนึ่ง ถึงรู้ก็ไม่เท่าใจรัก ใจรักก็ไม่เท่าเพลิดเพลินยินดี

ฮ่อนสี ถามขงจู๊ว่า จะทำตามธรรมเนียมชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวง ซึ่งประพฤติอยู่ทุกวันนี้จะเป็นประการใด ขงจู๊จึ่งว่า อันชาวบ้านชาวเมืองทุกวันนี้ หลงเซ่นผีนักมักผิดอยู่ ถ้าท่านจะทำตาม ก็ทำแต่พอประมาณเถิด อย่าหลงนัก ฮ่อนสีจึ่งถามว่า จะประพฤติอย่างไรจึ่งจะเป็นปราชญ์ ขงจู๊จึ่งว่า อันนักปราชญ์นั้นจะประพฤติการทั้งปวงมักทรมานกายลำบากเสียก่อน ปลายมือจึ่งสบาย อนึ่ง นักปราชญ์จะคิดการสิ่งใดให้เหมือนน้ำไหล ถ้าถือศีลให้มั่นคงเหมือนภูเขา ถ้าคนมีสติปัญญาแล้ว ใจรอบคอบคิดอยู่ไม่รู้วาย ถ้าคนมีศีล มักอยู่ที่สงัด อนึ่ง คนมีสติปัญญามักรักการสนุก คนมีศีลรักอายุยืน

ใจง่อ ถามขงจู๊ว่า คนใจกรุณานั้น ถ้าเห็นคนตกเหวลงไป มิต้องโดดลงไปตามหรือจะได้สมกับความกรุณา ขงจู๊จึ่งว่า ไม่เป็นเช่นนั้น อันคนกรุณาแล้ว ถ้าเห็นผู้ใดทำผิดก็ให้ช่วยสั่งสอนว่ากล่าว อย่าให้เขาได้ความเดือดร้อนเพราะปาก อนึ่ง เป็นคนดี จะทำการสิ่งใด ให้ต้องด้วยอย่างธรรมเนียม อย่าให้กลับไปกลับมา

คำขงจู๊ว่า ถ้าจะตั้งอยู่ในธรรม ให้ทำใจให้อ่อน ถ้าจะเล่าเรียน ให้รู้จักแปลจงถ่องแท้ ถ้าได้ยินเขาพูดความดีอยู่อย่าลุกหลีกหนี ให้จำไว้ถ้าทำผิดแล้วให้เร่งละเสีย อนึ่ง เราจะกินของสิ่งใด ถ้าคนริมเรือนเขานุ่งห่มขาว พอแม่เขาตาย เราก็ไม่กินอิ่มได้ ถ้าเราไปช่วยเขาส่งสักการศพกลับมาแล้ว ก็ไม่อาจรื่นเริงได้

ขงจู๊จึ่งว่ากับงันเอียนว่า ถ้าเจ้าชีวิตจะใช้เราไปสั่งสอนชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงให้เป็นสัตย์เป็นธรรม เราก็อุตส่าห์ไปสั่งสอน ถ้าไม่ใช้เราไป ก็จะเก็บเอาแต่ความดีไว้ในใจเรา ท่านกับเราทุกวันนี้ ก็ประพฤติเหมือนกันอยู่

จู๊พ่อได้ยินดังนั้น จึ่งว่ากับขงจู๊ว่า ท่านสรรเสริญแต่งันเอียนคนเดียว ไม่สรรเสริญคนมีกำลังบ้างเลย เมื่อมีคนมาข่มเหงท่านๆ จะคิดประการใด ขงจู๊จึ่งตอบว่า อันคนมีแต่กำลังไม่มีมีปัญญา ถึงจะสู้กับผู้ใด เหมือนเอามือเปล่าไปตีเสือ ไม่มีเรือจะไปข้ามแม่น้ำ มีแต่จะแพ้ฝ่ายเดียว เราไม่สรรเสริญ

คำขงจู๊ว่า อันให้ข้าช่วยให้มั่งมีนั้น ช่วยกันไม่ได้ จะใช้ให้เข้าไปถือแส้ตามหลังเห็นจะดีกว่า ด้วยวาสนาไม่ควรจะมีแล้ว ถึงจะหาได้ก็ไม่อยู่ ถ้าจะรักเรียนรู้ทั้งปวงเล่าก็สุดแต่ใจรักจึ่งจะรู้ ถ้าไม่รักก็เหลือสติปัญญาอาจารย์

ขงจู๊ไม่พอใจพูดอยู่ ๔ สิ่ง คือของไม่เคยมี ๑ อวดกำลังอวดรู้ ๑ ความทะเลาะวิวาทรบพุ่ง ๑ เจ้าผี ๑ ขงจู๊สั่งสอนใน ๔ อย่าง ให้รู้หนังสือ ๑ ให้มีกิริยาดี ๑ ให้ตรง ๑ ให้มีสัตย์ ๑ อนึ่ง คนมักเอาของที่ไม่มีมาพูดว่ามี น้อยว่ามาก คนอย่างนี้ไม่ยืดยาว อนึ่ง การสิ่งไรที่ยังไม่รู้ข้าก็ไม่ทำ ถ้าคนทั้งปวงจะทำสิ่งไร ถ้าข้าเห็นดี ข้าก็จะทำตาม ขงจู๊สั่งสอนศิษย์ว่า คนที่บ้านฮ่อเหียงนี้โง่นัก ไม่ควรที่จะเอาความดีออกพูด มีเด็กคนหนึ่งมาหาขงจู๊ๆ สั่งสอนลูกศิษย์ทั้งปวงก็ว่าขงจู๊ๆก็ตอบว่า เด็กมาหาโดยคำรพ ตามธรรมเนียมก็ต้องสั่งสอน อนึ่ง ถ้าจะเอาบุญ จะว่าบุญไกลก็ไกล จะว่าใกล้ก็ใกล้ ถ้าใจจะเป็นบุญๆ ก็ถึง อนึ่ง ถ้าอุตส่าห์ ก็ให้ถูกธรรมเนียม ถ้าผิดธรรมเนียม ก็ลำบากเสียเปล่า ถ้าจะทำให้มั่นคง ก็ให้ถูกธรรมเนียม ถ้าไม่ถูก ก็แน่นหนาเปล่าแก้ไม่ออก ถ้ากล้าหาญ ก็ให้ถูกธรรมเนียม ถ้าไม่ถูกก็มักเป็นอันตราย ถ้าซื่อตรงก็ให้ถูกธรรม

เนียม ถ้าไม่ถูกก็เป็นคนซื่อโง่ ให้รู้จักคนดีคนชั่ว คนทั้งปวงก็รักตัว ถ้ารู้จักเลี้ยงคนดี บ้านเมืองก็ไม่เป็นอันตราย

เจ็งจู๊ว่า ตัวเราพ่อแม่ให้เกิดมา ให้รู้จักรักษาตัว อย่าให้เป็นอันตราย จนเลือดสักนิดหนึ่งก็อย่าให้ออก อนึ่ง ถ้าคนมาหาให้ดูหน้า ถ้าหน้าเขาไม่ปรกติ อย่าให้คบ ถ้าหน้าตาตรงเป็นปรกติจะพูดจาก็ตามจริง จึ่งให้คบ ถ้ามาพูดยกยอเสียงต่ำเสียงสูง ก็อย่าให้คบ อนึ่ง ผู้ใดเป็นที่ไว้ใจฝากลูกกันได้เหมือนเล่าปี่ฝากเล่าเสี้ยนกับขงเบ้ง และใช้ไปข้างไหนไม่เสียการถ้ามีศึกตายแทนเจ้าได้ ถ้าพร้อมสามสิ่งนี้จึ่งว่าเป็นคนดีได้ อนึ่ง ถ้าเรียนหนังสือได้เป็นขุนนางผู้ใหญ่แล้ว ถ้าอยู่ในเมืองให้รักตน ถ้าทำศึกให้กล้าอย่ารักตน ขงจู๊ว่าถ้าจะสอนคน ให้สอนแต่ตื้นๆ คือให้หมั่นทำมาหากิน และรักพ่อรักแม่ก่อน อย่าเพ่อสอนให้ลึกไปใจจะกำเริบ อนึ่ง ถ้าจะทำใจกว้างแผ่เผื่อเงินทองไปแล้ว ครั้นยากจนลง อย่าเสียน้ำใจ ถ้าคนมาทำร้าย อย่าให้โกรธนัก อนึ่ง ถ้าผู้ใดมีความคิดดี รู้ธรรมเนียมมาก เหมือนจิวกงก็ดี ถ้าใจคับแคบ ดีแต่จะเอาของเขา ทำความชั่วมากเราก็ไม่ขอเห็น อนึ่ง ถ้าผู้ใดเรียนหนังสือจนสามปี ใจก็ยังมิได้คิดที่จะเป็นขุนนาง คนอย่างนี้หายาก อนึ่งเว้นผู้ใดถ้ารู้หนังสือแล้วให้มีใจซื่อตรง รักทำความดีไปจนตาย ถ้าเห็นเจ้าเมืองไหนไม่เป็นสัตย์ไม่เป็นธรรม รักแต่เงินรักแต่ทอง เมืองนั้นจะเสีย เราอย่าอยู่ ถ้าเมืองไหนวุ่นวาย ลูกฆ่าพ่อ น้องฆ่าพี่ ก็อย่าให้อยู่ ถ้าเห็นเจ้าเมืองมั่นคงเป็นสัตย์เป็นธรรมแล้ว ก็ให้ไปเป็นขุนนางทำราชการเถิด ถ้าเมืองไหนไม่ดีแล้วให้อยู่ป่าเสียดีกว่า คนที่จะปรนนิบัติได้ดังนี้ ทุกวันนี้ก็หายาก ถ้าผู้ใด เมืองบ้านเมืองไม่เป็นธรรม มาทำราชการเป็นขุนนางก็ดี เมื่อบ้านเมืองเป็นสัตย์เป็นธรรม ไม่มาทำราชการ คนสองจำพวกนี้ ไม่ดี คนมีปัญญาดีจะคิดอันใดก็ทีเดียวได้ไม่ลังเลเป็นสองใจ คนใจบุญก็ไม่มีทุกข์ คนกล้าก็ไม่กลัวใคร อนึ่ง ถ้าเป็นเจ้าเมืองได้ฟังว่า ผู้ใดมีคุณวิชาดี ก็อย่าเพ่อเชื่อถือนัก ถ้าเห็นว่าดีจริงแล้ว ก็อย่าให้วางใจนัก ถ้าเห็นน้ำใจว่าดีจริงแล้ว ก็อย่าตั้งให้เสมอตัวนัก อนึ่ง ลูกศิษย์สรรเสริญขงจู๊ว่า เมื่อพูดกับชาวบ้าน ก็หน้าชื่น พูดแต่ตื้นๆ ตรงๆ ตามธรรมเนียมชาวบ้าน ถ้าเป็นขุนนาง ก็พูดไม่ให้เสียธรรมเนียมขุนนาง ถ้าพูดกับขุนนางน้อยๆ กว่าตัวก็หน้าชื่น พูดเป็นคำสั่งสอน ถ้าพูดกับขุนนางผู้ใหญ่ก็หน้าชื่น อย่าให้ผิดธรรมเนียม ถ้าต่อหน้าเจ้าเมือง ก็นิ่งสำรวมหน้าชื่นอยู่

จบฮักยี่สุภาษิตจีนแต่เท่านี้

เรื่องนางเคงเกียงสอนบุตร เป็นบทที่หก ในโกบุมหวม

ในบทที่หกว่า เกงเกงกาจื๊อ เกงเกียงกาจื๊อแปลตามคำอรรถโดยย่อว่า นางเคงเกียงสอนบุตรด้วยเดิมครั้งแผ่นดินเลียดก๊ก มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อ ปุ้ญเป็ก อายุได้สิบหกปี เป็นบุตรนางเคงเกียง ปุ้ญเป็กรับราชการในเมืองลู้ เจ้าเมืองเห็นว่าปุ้ญเป็กเป็นญาติ ก็ตั้งให้เป็นขุนนางแต่หนุ่มๆ วันหนึ่งปุ้ญเป็กออกมาจากที่เฝ้าเจ้าเมืองลู้กลับไปบ้าน ครั้งถึงก็เข้าคำนับนางเคงเกียงผู้มารดา ขณะนั้นนางเคงเกียงกำลังฉีกป่านจะเอาไปทอผ้า ปุ้ญเป็กเห็นดั่งนั้น คุกเข่าลงคำนับมารดาจึ่งพูดว่าเราก็มิใช่คนอื่นเป็นเชื้อแถวเจ้าเมืองลู้ มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งมารดามานั่งฉีกป่านจะทอผ้าดังนี้ดูไม่สมควร ข้าพเจ้าเกรงกุยซุนผู้อาจะติเตียนข้าพเจ้าได้ว่า เป็นคนปราศจากกตัญญู ไม่ห้ามปรามมารดาให้ละงานเสียจะได้มีความสุข นางเคงเกียงได้ฟังดังนั้นก็ถอนใจใหญ่แล้วว่า เจ้าเมืองลู้ให้เด็กหนุ่มเช่นปุ้ญเป็กเป็นขุนนางดั่งนี้ เห็นบ้านเมืองจะเสื่อมเสีย ด้วยคนเด็กหนุ่นเช่นปุ้ญเป็กนี้ไม่รู้จักอะไรมาก ปุ้ญเป็กเห็นมารดาว่าดังนั้นก็ลุกขึ้นจะไป

นางเคงเกียงว่า เจ้าอย่าเพ่อไป หยุดนั่งอยู่ที่นี่ก่อน มารดาจะสอนให้เจ้าฟัง ในเมืองลู้นี้แต่ก่อนเจ้าเมืองตั้งอยู่ในยุติธรรม ประกอบด้วยเมตตากรุณาต่ออาณาประชาราษฎร เมื่อจะทรมานสั่งสอนราษฎร ท่านเลือกหาชัยภูมิที่ให้ราษฎรอยู่พอสมควร มิให้ลำบากนักสบายนัก พออยู่ทำมาให้กินเลี้ยงชีวิตได้ ด้วยประสงค์จะให้ปราศจากความเกียจคร้าน และการชั่วต่างๆ ถ้าให้ไปอยู่ในที่เป็นสุขสบายเกินภูมิคนไป ก็เป็นเหตุจะให้เกิดความเกียจคร้าน ถ้าเกียจคร้านไม่คิดทำมาหากินแล้ว ก็จะประกอบการชั่วต่างๆ ท่านเกียจกันการเล่นและความชั่วเสียเพราะเหตุดั่งนี้ เมืองลู้จึ่งได้รุ่งเรืองเจริญมาจนทุกวันนี้ เปรียบเหมือนคนแสวงหาเงินทองมาเลี้ยงชีวิตด้วยค้าขายมาเลี้ยงตัวและมีวิชาการต่างๆ ถ้าหาเงินทองและข้าวของได้มาโดยมากและก็มักมีความประมาทหมิ่นแก่ข้าวของเงินทอง มักฟูมฟายใช้สอยไม่สู้จะเสียดาย แม้นทำ

มาหาโดยความเหน็ดเหนื่อยลำบากยากแค้นแล้ว ก็มีความเสียดายรักใคร่ในข้าวของเงินทองนั้นมากนัก ถึงจะจับจ่ายใช้สอยก็มัธยัสถ์ด้วยความเสียดายจนจะหมดสิ้นไป

ประการหนึ่งลักษณะคน ถ้าอยู่ในที่เป็นสุขสนุกสบายก็มักจะเป็นคนเกียจคร้าน ไม่ใคร่จะประกอบการทำกิน มิได้คิดถึงแก่ความลำบากยากจน มักกำเริบใจแสวงหาแต่การเล่นเป็นที่สนุกต่างๆ ถ้าดั่งนี้แล้วคงจะประกอบการชั่วต่างๆ ถ้าการชั่วมีในตัวขึ้นมากแล้ว ทุกข์และภัยก็คงถึงตัวให้ได้ความฉิบหายด้วยเหตุต่างๆ เพราะดั่งนี้

ลักษณะเกิดมาเป็นคน ต้องประพฤติให้สมควรแก่กำลังแห่งตน ถ้าประกอบการทำมาหากินให้เกินกำลังนักก็ไม่ได้ จะเป็นคนเกียจคร้านเอาแต่ความสุขสนุกสบายภายเดียวก็ไม่ถูก ต้องประพฤติให้สมควรแก่กำลังแห่งตน จึ่งจะเรียกว่าเป็นคนดี ถ้าดีแล้ว ความรุ่งเรืองเจริญก็มีมาตาม แม้นความเจริญมีแล้ว ความสุขก็มี ลักษณะคนดีเกิดมาเดิมเมื่อจะชั่วนั้น เป็นคนเหลาะแหละก่อน ถ้าเหลาะแหละเคยตัวเข้าแล้ว ก็ทำการชั่วขึ้นบ้างแต่เล็กน้อยก่อน ถ้าทำการชั่วเคยตัวเข้าแล้ว ความโกงเกะกะก็มีขึ้น สันดานผู้นั้นก็เป็นพาลไป ถ้าน้ำจิตเป็นพาลแล้ว ถึงคนที่มีสติปัญญาก็ยากที่จะสั่งสอนว่ากล่าว ครั้นผู้ใดว่ากล่าวห้ามปรามมิได้แล้ว ชอบสิ่งใดก็จะทำเอาตามอำเภอใจ ถ้าดั่งนี้แล้วความฉิบหายก็จะมีมาถึงแก่ผู้นั้นโดยแท้ ในเมืองลู้ทุกวันนี้ คนเช่นเรากล่าวก็มิใคร่จะมี เมืองลู้ซึ่งรุ่งเรืองจำเริญ ทั้งนี้ก็เพราะเจ้าเมืองประพฤติความดีเป็นเดิม ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ต้องเป็นไปตาม ถ้าขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยไปตามเจ้าเมืองแล้ว ราษฎรก็ไม่กล้าจะกระทำความชั่ว ต้องประกอบการเป็นสุจริต ที่ ๑ คือ ศึกษาเล่าเรียนหนังสือให้รู้การดีและชั่วต่างๆ ที่ ๒ คือหากินด้วยการช่างต่างๆ ที่ ๓ คือทำสวนไร่นา ที่ ๔ คือเป็นลูกค้าต่างๆ ขายใหญ่น้อย ที่ ๕ คือหากินด้วยการจ้าง ซึ่งจะหากินด้วยอย่างอื่นนอกจากนี้ก็ไม่มีโดยน้อย

ทุกวันนี้ พระเจ้าจิวเซียงอ๋องเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ประพฤติตามแบบอย่างพระมหากษัตริย์แต่ก่อน ย่อมเอาพระทัยใส่ในราชการบ้านเมืองและกิจสุขทุกข์ของราษฎรอยู่เสมอมิได้ขาด ถ้าถึงฤดูฝน พระเจ้าจิวเซียงอ๋องเสด็จไปแรกนาแล้วเสด็จขึ้นสู่ที่ประทับ ขุนนางข้าราชการเฝ้าอยู่พร้อมกัน พระเจ้าจิวเซียงอ๋องรับสั่งถามขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่ใจเซียงก่อนว่าในปีนี้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยและอาณาประชาราษฎรเป็นปรกติเรียบร้อยดีอยู่หรอกหรือ ขุนนาง

ผู้ใหญ่ซึ่งเป็นที่ใจเชียง ก็กราบทูลตามเหตุให้ทรงทราบทุกประการ แล้วพระองค์ตรัสถามขุนนางผู้ใหญ่ ฝ่ายทหารต่อลงมาว่าในปีนี้ไพร่พลทหาร เป็นปรกติดีอยู่ดอกหรือ การซ้อมหัดในเพลงอาวุธต่างๆ แคล่วคล่องว่องไวดีขึ้นหรือเสื่อมถอยประการใด ขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายทหารก็กราบทูลความตามเหตุให้ทรงทราบทุกประการ แล้วพระองค์ตรัสถามขุนนางฝ่ายพลเรือนว่าในปีนี้ข้าวปลาอาหารราษฎรลูกค้าวาณิชบริบูรณ์หรือบกพร่องประการใด ขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายพลเรือน ก็กราบทูลตามเหตุซึ่งมีในปีนั้นให้ทรงทราบทุกประการ แล้วพระองค์ก็ตรัสถามขุนนางผู้น้อยด้วยข้อความตามตำแหน่งพนักงาน ซึ่งได้ว่าเป็นลำดับกันลงมาทุกๆ คน ขุนนางผู้น้อยก็กราบทูลความตามเหตุซึ่งมีในปีนั้นให้ทรงทราบ และพระเจ้าจิงเชียงอ๋องจึ่งตรัสถามขุนนางซึ่งเป็นพนักงานจดหมายเหตุว่า ในปีนี้มีเหตุอย่างไรบ้าง ขุนนางพนักงานก็กราบทูลข้อความ ซึ่งได้ลงไว้ในจดหมายเหตุให้ทราบทุกประการ พระเจ้าจิวเชียงอ๋องตรัสถามดั่งนี้จึ่งจะเสด็จเข้าสู่พระราชวัง

การที่มารดาว่าให้เจ้าฟังดั่งนี้ เป็นธรรมเนียมแห่งพระมหากษัตริย์ แต่ใช่เท่านั้น ธรรมดามหากษัตริย์ท่านต้องเอาพระทัยใส่ในราชการแผ่นดินทุกฤดู ด้วยธรรมเนียมในเมืองจีนนั้น ปีหนึ่งมีฤดู ๔ คือเดือนยี่ เดือนสาม เดือนสี่ เรียกว่าชุนหรือฤดูฝน เดือนห้า เดือนหก เดือนเจ็ด เรียนว่าแฮ ฤดูร้อน เดือนแปด เดือนเก้า เดือนสิบ เรียกว่าชิว ฤดูไม่หนาวไม่ร้อน เดือนสิบเอ็ด เดือนสิบสอง เดือนอ้าย เรียกว่าตัง คือฤดูหนาว

ประการหนึ่ง เป็นกษัตริย์ต้องเอาพระทัยใส่ในการแผ่นดิน เสด็จออกว่าราชการทุกวันมิได้ขาด เวลาค่ำว่าการข้างในซึ่งเป็นธุระในส่วนพระองค์เสร็จสิ้นแล้ว จึ่งจะขึ้นสู่ที่พระบรรทม แต่เป็นถึงพระเจ้าแผ่นดิน ก็ยังประกอบด้วยกิจธุระดังนี้ ใช่แต่พระเจ้าแผ่นดินเมื่อไรถึงขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย ก็ต้องเอาเป็นธุระราชการในตำแหน่งของตัวทุกวันมิได้ขาด แต่เวลาคืนจึ่งจะได้ดูแลว่ากล่าวการในบ้านเรือนซึ่งเป็นธุระของตัว

ประการหนึ่ง ผู้ซึ่งเป็นมเหสีแห่งพระมหากษัตริย์นั้นก็ต้องว่าราชการฝ่ายใน แล้วก็เป็นพนักงานเย็บปักพระมหามาลาสำหรับทรง ถ้าเป็นภรรยาขุนนางผู้ใหญ่ก็ต้องเป็นธุระดูแล

ว่ากล่าวการในบ้านในเรือน แล้วก็ต้องเป็นธุระในการเย็บเสื้อกางเกงในสามีใส่ ถ้าเป็นภรรยาผู้น้อยก็ต้องทอสายรัดเอวให้สามีใช้ กิจการย่อมมีด้วยกันทุกคนเป็นธรรมดาดั่งนี้

ประการหนึ่ง ผู้ซึ่งเป็นใหญ่จะบำรุงแผ่นดินให้เจริญนั้น คือประกอบด้วยปัญญาสอดส่องทั่วไปในพระราชอาณาจักร ระวังรักษาพระองค์มิให้ผิดธรรมเนียม แล้วก็เอาพระทัยใส่ตรวจตราดูแลขุนนางผู้ใหญ่มิให้กระทำการผิด เป็นขุนนางผู้ใหญ่เล่าก็ต้องตรวจตราดูแลขุนนางผู้น้อย ขุนนางผู้น้อยก็ต้องตรวจตราดูแลคนซึ่งใช้ต่างตัว ระวังระไวอย่าให้กระทำชั่วขึ้นได้ ถ้าดั่งนี้แล้วบ้านเมืองก็เป็นสุขสบาย

ประการหนึ่ง ผู้ซึ่งเป็นนักเรียน เวลาเช้าเข้าสู่สำนักอาจารย์ เย็นกลับมาบ้าน ครั้นค่ำลงก็ตรึกตรองเล่าบ่นไปจนได้เวลา ผู้ที่หากินด้วยการซื้อขาย เป็นพ่อค้าใหญ่น้อยก็เหมือนกัน กลางวันซื้อขาย กลางคืนคิดอ่านตรวจตราต้นทุนกำไร ตรึกตรองหาช่องที่จะค้าขาย จนชั้นที่สุดแต่คนที่เข็ญใจไร้ทรัพย์ หาเช้ากินค่ำนั้นก็ดี สุดแท้แต่เวลาเช้าก็ไปสู่ที่การจ้าง ครั้นเวลาเย็นก็กลับมา แต่เช่นนี้ทุกวันมิได้ขาด แต่อย่างนั้นแล้วก็ไม่อยากหยุดในที่จะกระทำการจ้างด้วยกลัวจะอดอยาก ซึ่งมารดาว่ากล่าวสั่งสอนเจ้าทั้งนี้ ด้วยเห็นเจ้ามาว่ามารดาด้วยเรื่องฉีกป่านมารดาเกรงว่าเจ้าจะเป็นคนเกียจคร้าน

ปุ๊ญเป็กว่า ซึ่งมารดากล่าวสั่งสอนข้าพเจ้านี้เป็นความจริงทุกอย่าง ตัวข้าพเจ้านี้ใช่จะเป็นคนเกียจคร้านก็หามิได้ ซึ่งว่าทั้งนี้ด้วยเห็นว่ามารดาก็แก่แล้ว ประการหนึ่ง ซึ่งมารดาไม่เป็นคนเกียจคร้านอุตส่าห์ประกอบการงานนี้ควร แต่เกรงเขาจะติเตียนนินทาข้าพเจ้าว่าเป็นขุนนางที่มียศถาศักดิ์ ดั่งนี้แล้วก็เป็นญาติกับท่านเจ้าเมืองด้วย เหตุใดจึ่งไม่ปฏิบัติมารดา นิ่งให้ฉีกป่านทอผ้าหาเลี้ยงชีวิต ปราศจากความกตัญญู

นางเคงเกียงว่า เจ้าพูดนี้ก็จริงดอก แต่มารดานิ่งนอนอยู่เปล่าไม่ได้ ก็ทำตามลำพังเกิดมาเป็นมนุษย์แล้วไม่ว่าผู้ดีเข็ญใจ ถ้าเอาใจใส่ในการงานอยู่แล้วความชั่วก็มิใคร่จะมี แต่คนที่เป็นผู้ดีมียศถาศักดิ์ ถ้าจะประกอบการงานก็ต้องเอาปัญญาเป็นที่ตั้ง ผู้ที่เข็ญใจไร้ทรัพย์จะประกอบการ ต้องเอากำลังเรี่ยวแรงเป็นที่ตั้ง ซึ่งมารดาว่ากล่าวสั่งสอนทั้งนี้ เพราะเห็นว่าบิดาของเจ้าเป็นขุนนางใหญ่ก็ถึงแก่กรรมไปแล้ว มารดาก็เป็นม่ายยังอุตส่าห์รักษาตัวมาจนทุกวันนี้

เพราะกลัวความติเตียนนินทาตลอดไปถึงบิดาเจ้า บิดาเจ้าจะพลอยเสียชื่อเสียงไป ตัวเจ้าเป็นเด็กหนุ่มยังไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมราชการ มารดามีความวิตกนัก ซึ่งสั่งสอนว่ากล่าวเจ้าทั้งนี้ ด้วยกลัวว่าไปเบื้องหน้าไม่มีใครเช่นไหว้ศพบิดาเจ้า

ปุ้ญเป็กคำนับมารดาแล้วก็กลับไปที่อยู่ ครั้งเวลาเช้าก็ไปหาขงจู๊ผู้เป็นอาจารย์ เล่าความซึ่งมารดาสั่งสอนนั้นให้ฟังทุกประการ

ขงจู๊ก็ชมนางเคงเกียงว่าประกอบด้วยสติปัญญารู้ขนบธรรมเนียมมาก หาหญิงจะเสมอเหมือนโดยยาก พูดแล้วก็เรียกศิษย์ทั้งปวงมาให้จดถ้อยคำ ซึ่งนางเคงเกียงสอนบุตรนั้นไว้ด้วยประสงค์จะให้ศิษย์ภายหลังรู้ต่อไป

แปลคำในบทที่หก สิ้นข้อความแต่เพียงนี้